

Tintába hullt beteg legyek
vánszorognak papiromra –
vezetnek, míg beteg leszek
babilonról babilonra.

3

Zsidó vagyok, magyar vagyok?
ki voltam haló poromban?
Megmászni egy Musza Dagot
úton újabb otthonomba...

Melyik vonat indul éppen
következő lágerembe?
kinél van a láncom vége
hurcolva újabb perembe?

Babilonba babilonból,
babilonból babilonba,
babilonba, babilonból.
Babilonból! Babilonba!

Kasza Béla

VÖRÖS CSEPEL

etüdök mulandóságára és reményre

„Abban megegyezik mindenki, és afelől nem is lehet semmi kétség, hogy annak a nyomorúságnak és ínségnek, amely e percben oly súlyosan nehezedik a szegények nagy tömegére, valamilyen gyógyszerre van szüksége, és hogy gyorsan van szükség erre a gyógyszerre. A régi munkáscéhek elpusztultak, és semmi más szervezet nem lépett a helyükbe. Így állott be fokról fokra az az állapot, hogy a munkások védtelenül és izoláltan lettek kiszolgáltatva a munkaadók kíméletlenségének és a korlátlan verseny kapzsiságának. A bajt fokozta az uzsora kapzsisága, amelyet változott formában, de ugyanolyan bűnös módon űz sok fukar és hírvágyó ember. És ehhez még hozzá kell venni a bérszerződéses munka rendszerré válását és az ipar oly sok ágának a koncentrációját kevés kézben, amely körülmények folytán néhány nagyon gazdag ember hatalmat nyert arra, hogy a szegények tömegének a nyakára olyan igát tegyen, amely kevéssel jobb magánál a rabszolgáságnál.

E bajok orvoslása céljából a szocialisták, támaszkodva a szegényeknek a gazdagok iránti irigykedésére, azon iparkodnak, hogy eltöröljék a magántulajdont, és azt állítják, hogy minden magántulajdont közös vagyonná kell tenni. Úgy vélik, hogy ha így átvihetik a tulajdont a magánosok kezéből a köz kezébe, akkor a dolgoknak jelenlegi rossz állapota meg fog gyógyulni, mert akkor minden ember egyenlő részt kap minden jóból. Javasataik azonban olyan lehetetlenek minden gyakorlati szempontból, hogy ha megkísérelnék azok életbe léptetését, a következményeket legelsősorban maga a munkásosztály szenvedné meg. De ezek a javaslatok a lehető legigazságtalanabbak is, mert megrabolnák a törvényes tulajdonost, s olyan feladatot rónának az államra, amely nem feladata az államnak, és teljes zűrzavart idéznének elő a közületekben.

(RERUM NOVARUM. XIII. Leó pápa enciklikája, 1891)

„1892-ben Weiss Berthold és Manfréd, az Első Magyar Konzervgyár tulajdonosai kérelmet adtak be Ráckeve főszolgabírájának, hogy a Csepel-szigeti János legelőn fegyvertöltény-hüvely felszerelési gyártelepet létesíthessenek.

A W. M. üzemeiben 1900 táján már több mint ötezen dolgoztak, és az első világháború előtti években a munkáslétszám megközelítette a 40 ezret.”

(CSEPEL 30 ÉVE. 1975)

A jelzők arra valók, hogy pontosítsák a jelentést. Ám ha egy jelző nem úgy kerül a főnév s pláne a tulajdonnév elé, hogy több lehetőség közül kiválaszt, akkor nagyon sokszor csupán újra közelíti, kerülgeti a dolgot, mintegy fölfüggeszti az alapszó jelentését. Ha ráadásul ezt úgy teszi, hogy belehelyezi egy hamis perspektívába, akkor ezzel még fantáziánkat is korlátozza, miközben – paradox módon – érdeklődésünket fölkelte, mert képszerűvé teszi az egyszerű közlést. Márpedig az elbizonytalanodás, korlátozás és emóciókeltés ugyanegy aktuson belül kényes dolog, mondhatni kisebbfajta erőszak.

Persze van úgy, hogy a nyelv ellenáll, a hamis szerkezetek már kialakulásukban lepleződnek.

Hanem: vegyük most már a címben előre jelzett példát! Mit értünk egy városrész vörös színén, ha nem azt, hogy piros tetējű házak vannak benne, vagy hogy a kertek ott tele vannak piros virággal? Nos, ha nem a valóságos vörösre gondolunk, akkor alighanem szürkére és sötétre; proletárházakra, bérkaszárnnyákra, üzemekre, füstre, koromra. A vörös városrész a munkásmozgalmak színtere. Legalábbis így gondolja ezt az emberek egyik csoportja. Ők természetesen a szürkét, a sötétet képzelik vörösnek. Talán arra gondolnak, hogy az ilyen helyen kicsit értéktelenebb az élet, és ezért olcsóbb a vér is, könnyebben kicsordul. Mások nem említenek föl sem vért, sem verítéket, ők úgy tudják, hogy a vörös szín veszélyt jelez vagy legalábbis valami tilos dolgot. Vannak, akik sötét erőket sejtenek, vörös örvényeket a felszín alatt; brutalitást és devianciát. A vörös szín, a vörös jelző, úgy tűnik, mindenképpen gyígyelemre méltó.

A magas ablaksoron betűzött a lemenő nap az elsötétülő üzembe, vörös sávok jelentek meg a mennyezetén s a fal szegélyén. Az üzemi daru szörnyeteg árnyéka fájdalmasan beléhasított ebbe a ragyogásba, s ezzel talán életre szólóan kijelölte tudatomban, emlékeimben a helyet, ahol a sötétség és a vörös izzás ellene mondanak egymásnak. Középkor voltam, és a nyári szünetben a gyárban dolgoztam az edzőkemence mel-

lett. Akkor láttam azt a vörös látomást, s így lőn, hogy amikor az „idők folyamán” azt mondták: vörös Csepel, én is mindig képzeltem valamit, s e színvallással is hazára letem.

Egyébként a tűz a kemencében és a „vörösén izzó” vas inkább narancsszínű, mint vörös; olyan narancs, amelynek rózsaszín reflexiói vannak. Csak a kihűlőben lévő fém von magára egyfajta vörös árnyalatot, legfőképpen délutános műszak végén, amikor az üzemben már jócskán sötét van – olyankor, ha egy éppen megedzett gázpalack elgurul az edzőkemence mögé az üzem legárnyékosabb zugába, hamarosan észrevétem magát, mint lopva figyelő vadállat, amely izgalmában (sötétben), vörösén izzik.

Egyetlen nyári hónapig dolgoztam csak abban az üzemben, s azóta nem láttam többé a lemenő napnak azt a varázsos ragyogását. Csak mostanában gondolkodtam el rajta, hogy nem is a nap világított be az ablakon, nem lehetett maga a nap, hanem a szemközti üzem ablakairól vetült át a vörös fény a mi bealkonyuló üzemünk sötétjébe. Többszörös külső és belső tükrözésben alakult, formálódott tehát az élmény, amely engem arra indított, hogy a vörös színt az üzemek sötétjével együtt asszociáljam.

A vörös szín az én magánmiszteriúmban ugyanúgy összefüggésben van a gyárral, mint a diktatúra misztifikáló szlogenjében. Ám a gyár az én számomra nem eszme volt, hanem valóság (bizonyos értelemben transzcendencia). Nekünk, csepelieknek a gyár alapvetően meghatározta látásmódunkat azzal, hogy világunkat kettészelte a gyárkerítés. Volt egy falusias, földszintes külvárosunk, s mögötte – mint sötét háttér – a jelentősebb, a súlyosabb valóság: a gyár. Ide tűntek el reggeltől délutánig vagy éppen estétől reggelig a felnőttek, akik ha egymás között szóltak a gyárról, lehalkították a hangjukat, vagy ellenkezőleg, harsánnyá váltak hirtelen, és hadonásztak, mintha rázná őket valami idegen erő. A gyár volt az igazi valóság, nem a város. Álombeli félelmeimnek szörnyei alighanem mindig is onnan jöttek; a gyárpalánkon túlról, a reszelő, csikorgó, morajló hangok közül, onnan, ahol esténként titokzatos fények villantak bevilágítva néhány pillanatra a templom tornyát s a háztetőket.

A gyár hozzánk tartozott – és mi a gyárhoz. Talán már karonülő korunkban is meghordoztak bennünket odabenn. Minden évben egy májusi vasárnapon a gyerekek bemehettek szüleikkel a gyárba. Erre az alkalomra az utcákat, üzemeket szépen fölsöpörték, a tereken májuszákát állítottak, és az üzemeket föllobogózták, alkalmi színpadokon alkalmi bohócok ugráltak, és a recsegő hangszórókból zene szólt. A folyamatos üzemekben pedig zajlott a munka. Áhítattal figyeltük a zakatoló gépet s az izzó kemencét. Mintha nem is csak a mi csodálatunk, de az egész világ izgatott figyelme lebegett volna a félsötétben a munkások fölött, akik a tűzre s a forgó kerekre ügyeltek, s a hosszan kúszó izzó csőkégyók között lassú, kimért mozdulatokkal végezték dolgukat. Arcuk figyelme olykor fölengedett, és rámosolyogtak a gyerekekre. Csaknem meghatározó volt (vagy csak most tűnik annak?), hogy a felnőttek megmutatták a valóságot; a natúra és a történelem szörnyetegének fölhasított belsejét – megmutatták, mert eltagadni végül is nem lehetett –, és ugyanakkor föllobogózták, elsimították és betakarták, belemosolyogtak aggódó tekintetünk előtt a legsötétebb zugokba is. Különös, hogy éppen most, amikor följegyzéseimben ideértem, ahol zászlók lobognak, és zene szól; ez ünnepi piros örömré – most látom teljes bizonyossággal, hogy a vörös szín és a város (a gyár) nem illik össze. Itt az üzemek mélyén a vörös izzás és a súlyos sötétség összeér, mintha egy volna. Itt szinte illetlenség rámutatni színekre és árnyalatokra. Ha vörös, akkor sokkal vörösebb, komorabb, komolyabb a szín, a szó, mint ez az egész félvaló gyerekkori majális.

Pedig az ünnep nem múlt el azzal, hogy hazamentek a gyerekek, majális volt itt még sokáig, nagyjából addig, míg a vörös Csepel kiszólás idézőjel nélkül (pirulás nélkül) is eltúrta a nyomdafestéket. Kicsit sötét, kicsit nyomorúságos; az '56-os forradalom után már inkább csak poros, mint deres volt az a majális, de majális volt, a népünnepek, a karneválok megszokott vérveszteségével s a ressentiment lassúdan nyújtózó árnyaival. Sok ember verődött össze, s együtt töltötte napjait munkával, politikával, gyűléssel, tapssal, felszólalással s még sok-sok efféle mulatsággal – zajlott s végül is eltelt az idő.

Nagyon eltelt. Több mint húsz éve léptem ki a gyárból, az első munkahelyemről. Az ember, ha az elmúló időbe belegondol... Mielőtt elérzékenyednék, úgy is fogalmazhatok, hogy kitelt az idő (mint a becsület). Avagy betelt. (Mint a pohár.)

Még egy évet sem dolgoztam a gyárban, de a korábbiakkal együtt a kapcsolatom a gyárral kétségtelen formálója volt az életemnek. A gyár *volt*; hallottam zörögni, tán észre se vettem, hogy egyre halkul, ugyanúgy létezett számomra mindig, mint mondjuk a tudattalan vagy épp a történelem. Akkor, amikor kiléptem, elképzelhetetlenek tartottam, hogy „abba” a gyárba nem fogok soha visszatérni. Én még tegnapelőtt sem sejtettem, de még tegnap sem gondoltam volna, hogy a gyár „mint olyan” már nincsen. Az a gyár már megszűkülve, megcsöndesedve sem egzisztál. Ezt nem tudtam.

Húsz év után közeledtem újra a gyár felé, mi tagadás, volt bennem némi szorongás.

Az első meglepetés a kapuban ért. Ott, ahol egykor szigorú szabályok érvényesültek, árgus tekintetek ügyelték a ki- és bejárást, ott most csak egy-két közömbös ember lézeng a kapu melletti helyiségben, ki tudja, miért. (Persze fölnyitni és leengedni a sorompót a teherautóknak.) Ezek a jóemberek engem egyáltalán nem akartak föl tartóztatni. Meglepetésem teljes volt. Hirtelenében nem is értettem, mi történik. Keresztülhaladtam az üvegfalú átjárón (kicsit szorongva), s kiléptem, illetve most már beléptem a gyár területére. Erre jártam naponta reggelenként az első munkahelyemre. Tizennyolc éves voltam, nyár vége volt, gyorsan sötétedtek a reggelek, s most május van, megállapodott s kissé tétova fény ölel. Bazalkő, s arra messzebb a sárga keramit. Ugyanúgy. Szerettem volna emlékezni, földézni, visszaidézni valamit, de csak az a kimondatlan meglepetés volt a tudatomban, hogy a gyárat nem őrzi senki. Itt valami különösen nagy dolog történt, mióta utoljára jártam erre.

Már jócskán elhagytam a kettes kaput, amikor fölmerült bennem az első emlék, de az sem emlékkép volt, inkább ráismerés: igen, erre jártam, erre jöttem naponta reggelenként, ugyanúgy áthaladtam ezeken a síneken... Az üzemek már dohogtak és zörögtek, egyébként tán sohasem hagyták abba, az utakon sok volt az ember, sohasem szűnt a nyüzsgés. Most szinte magam vagyok, különös csönd vesz körül, mintha ünnep volna. Vasárnapi műszak a történelemben.

Bebarangoltam a gyárat. Kétségtelenül emlékeztem. Emlékeim nyomában jártam, de nem volt egyetlen konkrétum, kép vagy esemény, ami fölmerült volna – beléptem az emlékeimbe, mint ahogy vízbe lép bele az ember, egy merőben más közegbe, amelyben mindenféle felületi hatás, de még a nehézkedési erő is másmilyen.

Emlentem a víztorony tövében a hármas kapun túl, csaknem a végébe a gyárnak, ahol az első munkahelyem volt. Kicsit megilletődve megálltam, nem tudtam, mi az, amire ránézek, amit megtalálok, amit megélek; a múlt vagy maga az elmúlás avagy éppen az örökkévalóság atmoszférája, ami súlyosan lebeg a romok fölött. Az ajtók zárva, az ablakok bedeszkázva, érezni, hogy az üzemből iszonyú az üresség, az irodák egyikét-másikat raktárnak használják, alighanem kimustrált irodabútorok, elfekvő

készletek számára. Sehol egy lélek. Az üzem mögötti úton vagy inkább ösvényen embermagastra nőtt a vadfű. Valószínűtlen csönd.

Csőnd. Por és mozdulatlanság. Posztindusztriális korban élünk. Íme a hozzá való életkép, íme, a rettenetes valóság. A jelző itt az illusztrációra vonatkozik, arra, hogy a néptelen gyárváros az üresen hagyott üzemekkel s a szinte valószínűtlen csönddel mily találón, mily könyörtelen pontossággal fejezi ki, hogy itt valaminek a végére jutottunk.

Jártam, mint valamiféle rengetegben. „Zöld erdő harmatán, piros csizmám nyomán.” Az ajtókra a feliratokat: üzem, iroda, ebédlő stb. s a falakra a mázolóanyagok talán egy másik nyelven írták. Nem hozzám szóltak, nem szóltak senkihez. Vagy mégis? Találkoztam néhány gyanúsán bóklászó öreggel, nem volt nehéz rájönni, mi járatban vannak, miféle mélabú s miféle jellegzetes, múltba szimatoló figyelem ül az arcukon. – Ó, az ember és az ő világa (nyelve, múltja, munkája, jövője, öröksége), vagy egyszerűen csak: íme, az ember.

Munka is folyik azért még a gyárban. Itt-ott föltűnik egy-egy munkaruhás ember, elgördül egy targonca, az úton ráérősen igyekszik valahova egy köpenyes nő iratcsomóval a hóna alatt, csakúgy, mint a régi időkben, csakhogy most már semmi sem oly fontos, semmi sem annyira sietős. Az irodákat, raktárakat különféle magáncégek bérlik, utamba akad néhány rakodó teherautó meg néhány elveszetten keresgélő pilóta, s néhol az elhagyottnak tűnő üzem körül emberek söprögetnek.

Az egyik üzem körül friss olajszag terjeng, és kihallatszik a gépek zakatolása. A szárnyas ajtók kitarva, surrog a gépszalag, itt még folyik a termelés. De más ez, mint egykor. Alig látni embert, a gépek szinte kelletlenül zörögnek, az olajtócsákban csak meghúzódik a szivárvány. Üres üzemanyagtartályok árválkodnak fölrakva a fal mellett. Valamikor a munka szinte színpadon zajlott, mindenkinek megvolt a szerepe, a múlt egyetlen pillanata is ebben az üzemben micsoda panorámakép. A kép minden kis részlete eleven, s most már talán időtlen, mint maga a múlt, mint az eltávozott, akire emlékezünk. Látom őket.

A forgó kerekek és a gépszíjak között pontos, kimért mozdulatokkal végzik dolgukat a szakmunkások, és dolgoznak kezük alá a segédek. Asszonyok söpri a fémhulladékot, egy munkás piros nyelvű tűzoltólapáttal homokot szór az olajtócsára. Egy fiatal fiú, bizonyára még tanuló, kocsit tol, nyikorog a kocsi kereke, de az nem hallatszik, csak látszik, hogy a kerék nyolcasokat ír a levegőbe. Valaki sietve kilép, üzenetet visz valahová. Egy munkás félreáll cigarettaszünetet tartani, nézi a többieket, ő maga is játszó és közönség, nézi, hogy zajlik az élet; zakatol, lehajol, fölemel, pörög, működik, tör előre a munka frontján a gép meg az ember. Meősok munkadarabot méregetnek, a művezető viharzik valamerre az üzemen át, normások ólálkodnak az egyik gép körül, ahol a haver kimért lassúsággal s befelé káromkodva avagy csak mosolyogva végzi a dolgát. Így volt. Egy fiatal lány, aki vizet vagy teát visz egy ütött-kopott ceglédi kannában, most leül egy sarokban, megtörli gyöngyöző homlokát, és fáradtan elnéz a messzeségbe, erre néz bizonyára, ahol én állok most, a jövő felé.

Gondolom, sokak számára, kívülálló számára érthetetlen ez a nosztalgia. Manapság pedig már csaknem mindenki kívülálló, ma már csak kevesen dolgoznak efféle gyárakban, üzemekben. Posztindusztriális korban élünk. Nem füstölögnek a kémények, nem hirdet boldogabb jövőt (a címodalokról és a) Gellérthegy tetejéről nézve a csepeli kéményerdő, s nemsokára az a különös borzongás is eltűnik majd a világból, amellyel korunk polgárai ma még bizonyos frontvonalakra gondolnak.

Tulajdonképpen nehéz elképzelni, mit éreznek, mit álmodnak, mire emlékeznek az öregek, akik rejtelmes mosollyal arcukon sétálnak itt e romok között. Azt tudom

már, hogy az én számomra ez a játék olyasmi, mint egy fürdő, ez kétségkívül más közeg, mint amelyben élek. Ez a múlt vagy maga az idő, ami bizonyos helyeken megáll és leülepszik, s amely közegen úgy hatol át a májusi ragyogás, mintha az a sugaras planéta odafönn az örökkévalóság napja volna. Bizonyos helyeken vagy pillanatokban az ember egységben látja az életét, kicsit úgy, mintha teljességében látná, s ezzel szinte igazolná is az értelmét mindennek, ami megtörtént. Számomra az egykor itt eltöltött néhány hónap alig valóság immár, mondhatni szintiszta emlék. Ők azonban, akiknek itt telt az életük, többnyire sötétben, és por lepte, fémforgács karistolta bőrüket, beleette magát az olaj, a savgőz, a füst, ők vajon mire jutnak, ha emlékeik végére érnek? Helytálltak vagy csak megöregedtek? Csatában voltak vagy cirkuszban? Nem hiszem, hogy a munkás viszonya a gyárhoz ugyanolyan, mint a paraszté a földhöz. A munkás is ragaszkodik identitásához, helyéhez, a saját történetéhez, de az elszámolás itt bonyolult. A munka? Többnyire csak részfeladatokból állt. A mozgalom? Azt öregkorára már biztosan érzi, sőt tudja, hogy csak a zászló volt vörös meg néhány transzparens. Nem – biztos, hogy nem a frissítő vörös emlékezéshez jönnek ők, amikor erre járnak, hanem a csöndhöz, a mélabúhoz, a beteltség amaz állapotához, amelyben amikor csönd és mozdulatlanság van egy beláthatatlan pillanatra, míg fordul a világ sora, miközben az ő mindenén túljutott s így mindentudó tekintetük előtt az összes buzgalom és nyüzsgés, lázadás és szenvedés hozzásimul a csöndesség partjaihoz – betelt a mérték, elnyugodott az idő futása.

Abban a nagyjából kétszáz évben, amíg az iparosítás kora lezajlott, megtörténtek az első ember elkövette-okozta globális változások. Ugyanezt így is mondhatjuk: az ember, aki visszaszorult a világegyetem centrumából, most már egész glóbuszára kiterjesztve szenved el önnön műveit, s a bolygó, amely csak kerengő kódarab volt, most már emberi léptékkal szenved. Valójában az történt, hogy az anyagot, amely eddig csak mintegy hátán hordozta az embert, most bele kellett építeni szervesen az emberi világba. Fölszínre kellett hozni, ami a föld mélyén volt, s fokozott tempóban átalakítani, sokat kockáztatva, legfőképpen azt, hogy energiahordozók híján itt előbb-utóbb megkényesedve leülepszik minden nekibuzdulás, és semmi sem mozdul többé, csak a vizek sodra meg a szél. A kihívás globális méretű volt, és az egész emberiségnek szólt, függetlenül attól, hogy a sivatagban még nomadizálnak, s az őserdők mélyén gyűjtögetnek. A Föld emberré válásának története beindult. (S csak közbevetésül: az ember s az emberi szabadság története mint ember és Föld története manifesztálódott – bár a manifesztum szó furcsa itt, hiszen kérdés, ki deklarálta, ki nyilatkoztatta ki –, mindenesetre mégis igaz vagy legalábbis igaznak tűnik a kép, hogy az ember mint Atlasz cipeli hátán a Földet, és az ember mint Isten gyermeke megszületik a Földön.)

S az eredmény legfőképp őrajtuk múlt, akik tíz-tizenöt órát dolgoztak naponta a bányában vagy az üzemben, és „tizenhat tonnát” raktak a vagonokba. De nemcsak a proletár nyers erejére s később szakértelmére volt szükség ahhoz, hogy az emberiség időben eljusson az alternatív energiákhoz, hanem arra a roppant erkölcsi megalapozottságra, tűrőképességre, lelkierejére is, amellyel a munkás a szörnyű társadalmi igazságtalanságot elviselte.

Igenis ki kell mondani, hogy a proletár nem lázadt, mert nem rabszolga volt, hanem szabad ember. (A mezőgazdaság fejlődése következtében előbb nincstelenné, majd gyakorlatilag bénává lett zsellérek váltak elsősorban városi proletárrá, s kapcsolódtak be újfent ily módon a társadalomba. S egyfajta panteista fölfogás szerint visszakapták megdolgozásra a földet is: agyagot, homokot, pátokat, szenet, érceket, sőt növényi ros-

tokat, csontokat és bőröket; minden anyag az ő kezükbe került, mielőtt megjelent volna a világban.)

Szabad emberek vállalták, hogy sötétben töltik napjaikat, s éjszakáik nyomorúságában vörös virradatokról álmodnak. A proletár nem forgatta föl a világot, a később „uralkodó osztály”-nak aposztrofált munkásság uralkodni tudott az általános emberi gyarlóságokon; kapzsiságon, úrhatnamságon, hírvágyon, s ily módon harcolta meg az igazi harcot, vitte végig az emberiség talán legnagyobb vállalkozását.

A baloldali gondolat (amit most jobb szó híján nevezünk így) akkor, amikor még nem ideológia volt, hanem a társadalom igazságosabb megszervezésének az élet tiszteletéből fakadó eszméje, sohasem akarta fölforgatni a világot. (Sommásan: ha a bányász följött volna agyonütni a felügyelőt vagy a tulajdonost, ki ment volna vissza a helyére?) A „baloldal” az előjogok társadalmi igazságtalanságával és az „aki kapja, marja” csaknem természeti igazságtalanságával egyaránt szemben áll. A „baloldali gondolat” az idők mélyéből jön, mint maga a társadalom. Nagy tévedés volt egyetemes és nem időbeli értékeket, sőt evidenciákat hozzárendelni a társadalom egy rétegéhez vagy osztályához, s még pontosabban: nagy tévedés volt e hozzárendelésből legalizált hatalmi kérdést kreálni. Mindenesetre a kísérlet megtörtént. Úgy tűnt, a destruktív értelem lázadásra bírja az emberiséget; ami ember és Isten, ember és természet, ember és emberiség között éppen önnön fejlődése iránti elkötelezettsége által megkötöttség, azt egyoldalúan fölmondja. A munkásság azonban, mint (e korban) reprezentánsa az emberiségnek, megfékezte a lázadás szellemét, „hú meghallója” volt a törvénynek; a törvény pedig az élet, sőt: a növekvő élet, a fejlődés, ami korlátozott lehetőségeink egy aspektusából nem más, mint maga a béke.

Az úgynevezett baloldali eszmék hatottak persze, s nem voltak haszontalanok, közvetve hozzájárultak a demokrácia, a liberalizmus, a tolerancia és az egyetemes szolidaritás fölnövekedéséhez, nem is szólva arról, hogy a szocialisztikus szellemiség ellentmondásosan és veszélyesen mégiscsak a proletár küldetéstudat eszmeisége volt. A történelemben folyamatosan, de az iparosítás időszakában különösen szükség volt az eszme biztosítására, a kizsákmányoltak önszerveződésére és permanens vétőjára. Szükség volt a folytonos radikalizálódásra is – senki sem gondolhatta, hogy a folyamat alig több mint száz esztendő alatt lezajlik. Az utóbbi száz évben az osztály és az eszme összerendelése (s ugyanígy az általunk fölelgetett reprezentatív küldetése egy osztálynak) fölszámolta önmagát. Ebben az időszakban változott meg a munkamegosztásnak az az alapszituációja, hogy a többség tartja el a kisebbséget. A korszak végére már ez nem így van. Természetesen itt nem szociális értelemben vett munkaadókról és munkavállalókról van szó, hanem a produktív és az improduktív munka arányáról vagy, ha úgy tetszik, alaptevékenységről és szolgáltatásról.

„...mi azt mondjuk a munkásoknak: 15, 20, 50 évi polgárháborúkat és népek csatáit kell végigharcolnotok, nemcsak azért, hogy a viszonyokat megváltoztassátok, hanem azért is, hogy önmagatokat megváltoztassátok és politikai uralomra alkalmassá tegyétek.”

(Marx)

A gyárvezetőség nagy számban nevelt kitérő szakmunkásokat. A bérek a W. M. üzemekben némileg jobbak voltak más gyárakéhoz mérten. Szociális létesítményekre is „áldoztak” hatalmas profitjaikból. A munkások gyűjtötte összeget

kiegészítették, és felépítették a sporttelepet a klubházzal. A szabadidő-mozgalmat támogatták, hogy megtartsák a munkaerőt s hogy megosszák a munkásokat. A gyár sportegyesülete jelentős sikereket ért el a nemzeti bajnokságokban és egyéb versenyeken. Megépítették a vízitelepet a csónakházzal. Neves szakembereket hívtak meg, hogy neveljék a tehetségeket. Ügyes, rugalmas politikát alkalmaztak saját hasznukra s természetesen a munkások rovására.”

(CSEPEL 30 ÉVE. 1975)

Apai nagyapám még az első világháború előtt került a gyárba. Akkoriban a gyár nagyot nőtt, tömegesen vették föl s kutyafuttában képezték ki az embereket, már ahogy az konjunktúra vagy járvány idején lenni szokott. Amikor aztán '19-ben Béla vezér lázította itt a munkásságot, ezek az újsütetű munkáscsoportok hallgatták, a régiek pedig a környező üzemek tetejéről kifütyültek. Másik nagyapám a nagy válság előtt próbált szerencsét. Ott álltak reggelként a fölvételre várakozók a kettes kapunál, ahol most bejöttem én is. Nagyapám kicsi volt, ráállt egy utcakőre, hogy kitűnjön, hogy észrevegyék, észre is vették, s ő boldog volt, hogy egy ilyen tekintélyes szervezet befogadja, ilyen hatalmas közösség, mint a gyár. De a válság után újra kellett próbálkoznia, neki is meg kellett várnia egy közeledő háborút, hogy ipari munkás lehessen belőle, most már véglegesen. Apám már második generációs munkás volt, ő már iskolában tanulta a szakmát a két háború közötti békeidőben. Az ő tevékenysége a gyárban jórészt már a vörös csepeles hatalmi szlogen idejére esik, s jómagam az ő nemzedékét valamiképpen kevésbé érzem valóságosnak, mint a korábbiakat. Az ő világuk lehetett misztérium, lehetett majális, lehetett túlélési gyakorlat, mindegy, lehetett valóság is a szenvedésben, a félelemben, a kintartásban (köztük dolgoztam én is, de hallgatni a régieket, a nyugdíjasokat szerettem), a háború utáni munkásnak valójában nincs története.

Szigorúan véve a dolgot, elsősorban nem az iparosítás kora múlt el itt, hanem az elmúltával most már csaknem valószerűtlennek tűnő iparkodás és termelési mód.

Az államosításig nagyjából folyamatosan és szervesen fejlődött a gyár, a háború után aztán fölfúvódott, túlnépesedett, megkezdődött az előadás. A munkás talán valóban elhitte, hogy ő van középen, bár nem tudhatta, igazán kinek vagy minek van szüksége a munkájára, nem is a munkáját érezte értékelendőnek a retorika hatására, hanem munkás voltát; azt az egzisztenciális meghatározottságot, amellyel valójában ebben az időszakban a legszélső perifériára, a társadalom ellenőrzött és gyanús külvárosába került. Mindenesetre egy valóban monstre előadás nézője és szereplője volt, nem csoda, ha néha beleszédült, de nem kétséges, hogy újra és újra ki kellett józanodnia. Dolgozott, élt. Dolgoznia és élnie kellett ebben a világban, amely egyszerre volt számára szűk és levegőtlen s épp ezért talán valamiképpen meghitt is. Együtt öregedett az ember, a gép és a berendezés. Otthon érezte magát. Elgondolható: micsoda képtelenség, hogy a munkás, a nyugdíjas, aki ötven évet lehúzott itt, csaknem ugyanazt találja most is, mint amikor először belépett ide. Persze hogy tere van itt az emlékezésnek. Hiszen talán nem is emlékezés ez, hanem szintiszta valóság. Odakünn a város megváltozott, itt benn minden maradt a régiiben. Mintha régi filmet nézne az ember. Am nem film ez, és nem díszletek ezek az üzemek és ezek a gépek. Ez a megmaradó, a változatlan valóság. Miért ne sejdíthetné fájó szívükben az örökkévalóságot, ha nem változik? Most néptelen persze, s elhagyott. De azt is gondolhatja a nyugdíjas, hogy örökölt hagyva a valóságot, elszállt belőle a lélek, hiszen ő maga volt itt a lélek.

„A gyár dolgozói két év és négy hónap alatt fejezték be a hároméves tervet 1949 végére. Befejeződött az üzemek újjáépítése, végrehajtották az első profilváltást. Csaknem egymilliárd forint összegű beruházást kapott a gyár, egész sor üzemet építettek. Megalakult a tizennyolc önálló gyáregység és az önálló gyári pártszervezetek a Művek pártbizottságának irányításával. A szovjet emberek, mint már annyiszor, ebben az időben is segítségére siettek a szocializmus építésében kevésbé tapasztalt csepelieknek, szovjet mérnökök és munkások adták át műszaki tapasztalataikat. Bagyin akadémikus, Gugyelin sztahanovista mérnök, a gyorsvágás módszerét ismertető Bikov és a híres uráli olvasztár, Ameszov látogatott Csepelre. A Tanácsház téri nagy U alakú társasház építésénél Maximenko mutatta be a gyorsfalazás előnyeit. Keze alatt csak úgy röpiültek a téglák, emelkedtek a téglafalak. Akadt is nézője elég...”

(CSEPEL 30 ÉVE. 1975)

„A harcok folytatódnak csökkenő számú ellenállási fészkekben. A munkásnegyedek tanúsítják a legerősebb ellenállást a szovjet invázióval szemben. Budapesten Csepel az egyik legutolsó központ, mely elesik.”

(Bill Lomax–Krassó György: MAGYARORSZÁG 1956)

Csehov egyik hőse kinéz az ablakon a cseresznyészkertre, s eszébe jut, s ettől persze elérzékenyül, hogy harminc-negyven évvel azelőtt egy reggelen ugyanígy kinézett, és ugyanígy virágoztak a cseresznyefák. Micsoda képtelenség (s persze valóban gyönyörű), s micsoda mohósággal fogadja be a változásokon fejlődött nyugati ember ezt az alig érzékelhető, rejtelmes keleti melódiát.

A nyugati hősök eseményekre emlékeznek, fölkavaró álmokra, minden esetben olyan mozgásban lévő pillanatára a múltnak, amelyben megtörtént a változás. Nyugaton a változó, a dinamikus a valóságos, míg keleten a változatlan és mozdulatlan. A történeti Oroszország, úgy tűnik, elég közel volt/van Indiához és Kínához, Bizáncról már nem is beszélve – a kelethez ahhoz, hogy megmozdulásai visszataláljanak a mozdulatlanságba, mert mindennek a távlata a mozdulatlanság. (Ebben az elképzelésben nincs egy szemernyi értékítélet sem, ne feledjük, hogy Európa a nagy eurázsiai szárazföld egy kis félszigete, mint veszendő ék hatol bele az óceántengerbe nyugat felé, arccal a lemenő nap felé, a Boldogok Szigete felé, az elmúlást választva a maradandóság ellenében.) Tehát a változatlanság. A végtelenség. A parttalanság. Az apokalipszis. Ilyen miliőben bánya és feldolgozó üzem fölfogható úgy is, mint Potemkin-falu – csak ez már fölépítve betölti funkcióját, amaz meg csak lassan merevedik bele a valóságba, csak nehézségek árán nyeri el valóságos Potemkin-falu formáját vagy jellegét.

Lehet, hogy a háború után Potemkin-faluvá változott ez a gyár is? Nos, a dolog részben, mondjuk virtuálisan, megesett. „Muszájból”, mint Kiss Anna versében Remémtelen Szűz Katalinával, aki engedett, amikor a kápolna falánál „igen nagy disznóságra kérték a rókák”. Ámde „róka nem számít, nevet a gyertyaöntőné” még mindig a versben. Nem számít, bármily lompos-veres farka van neki. De ne legyünk közönségesek! Az kétségtelen, hogy tért nyertek itt ezek a keleti imaginációk, de nem lett belőlük kétségbevonhatatlan valóság. Az ő valóságuk itt nem funkcionált egyértelmű és kétségbevonhatatlan valósággént. A mi valóságunk megmaradt másminemű. Most már persze attól is másminemű, mint amilyen azelőtt volt, hogy ők hatottak ránk.

Tehát (sora van itt az elérzékenyedésnek) ez itt a mi saját romvárosunk. Itt ugyan

már „nem épül az egész emberi világ”, de egy korszak szépen kőről kőre „fölépült”, s végére jutottunk. A régi falak között némán, konokul, szívósan sarjadoznak az újfajta vállalkozások. A gyár maga hallgat, ünnepét üli csöndben, hetedik napján elpihen. Béke van. Fölmagasodik a zöld lomb a romok között, s madarak költöznek ide, tulajdonképpen visszafoglalják ezt a tájat. Így volt. Így van. Korom írása a falakon, a falak tövében „*ernyőt nyit a kemény kutyatej*” – és ez így egészen emberi.

Poós Zoltán

AZ IDEALISTA

minidráma

*(hely: hegyvidéki turistaház
idő: napjainkban
probléma: szerelemmánia)*

A víz összeugrik.
Hullámzó jellege a múlté.
Sinyomot mutat az ablak.
Eddig a helyeden ültél.

Tél kalapál.
Eddig az ablak mellett álltál.
Hogy csillapodj
a hír bajnoka által?

Jön vihar koma.
Hullámzó jellege a régi.
Ő a hír és utak bajnoka,
és a szerelemé is félig.

„Korokat épít
társam, az esztétikai ösztön.
De azért rákérdesz,
hogy ízlik a főztöm.”

Rekordidő alatt
lettél szerelmes ma is.
Csahol a bernáthegyi,
az a kis hamis.